

Charles Bles, de eerste Nederlandse röntgenoloog?

Jan van Unnik

In dit themanummer over de ‘radioloog van de toekomst’ mag ook een blik op de geschiedenis niet ontbreken. Jan van Unnik blikt terug op de jonge ambitieuze Charles Bles. Het online krantenarchief Delpher bevat meer dan duizend treffers op zijn naam, maar wie was deze man, die op het moment van zijn overlijden bij het publiek bekendstond als de eerste röntgenoloog, maar door zijn vakgenoten alweer vergeten was?

In februari 1930 melden verschillende kranten in Nederland en overzeese gebiedsdelen het overlijden van dr. Charles Bles, ‘de eerste Nederlandse röntgenoloog’. *Het Vaderland* en *De Telegraaf* wijden aan hem een meer uitvoerig in memoriam.¹ In de rubriek personalia van het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde (NTvG)* wordt zijn overlijden zonder verder commentaar vermeld. In de ledenvergadering van de Nederlandse Vereeniging voor Electrologie en Röntgenologie (NVER) van mei dat jaar valt zijn naam in het geheel niet, maar daar had hij zijn lidmaatschap al in 1916 opgezegd.

Advertenties

In 1901 is Bles 25 jaar oud. In november slaagt hij voor zijn artsexamen aan de Universiteit van Amsterdam. Om je in Amsterdam te kunnen vestigen had je een netwerk nodig of kapitaal: waarschijnlijk had hij beide. In december zet

Figuur 1. Het overlijdensbericht uit *De Telegraaf*, februari 1930.

aantal huisartsen neemt deze jaren juist wat af. Zij ondervinden concurrentie van ‘zoogenaamde specialisten’², collega’s die zich toeleggen op een deel van het vak. Bles wordt ook specialist. Hij plaatst als directeur een advertentie voor het instituut voor elektromagnetische therapie op een ander adres in de stad.

len voor behandelingen met statische elektriciteit, galvanische en faradische stroom, een toestel voor behandeling met hoogfrequente wisselstroom, een Kooi van d’Arsonval, waarvan het effect ‘vermoedelijk uitsluitend op suggestie berust’, en een inrichting voor vibratiemassage. Er is ook een kleine röntgenkamer.

Inspirator

Wertheim Salomonson is waarschijnlijk niet de leermeester van Bles geweest, maar we kunnen aannemen dat Bles door hem zal zijn geïnspireerd. Ook Bles gebruikt een groot toestel met een indrukwekkend elektrisch vermogen. Het nieuwe instituut van Bles is geen lang leven beschoren, maar hij lijkt de therapie na 1903 op zijn eigen adres voort te zetten. In 1905 geeft hij een uitvoerige voordracht over zijn ervaringen in de vergadering van de NVER. Of hij op dit moment ook al röntgenfoto’s maakt, is niet duidelijk. Wel blijkt uit de kranten dat hij sociaal actief is. Hij wordt lid van de Nederlandse Vereeniging voor Psychiatrie

‘De zoekterm ‘dr. Ch. Bles’ geeft
meer dan duizend treffers.

Wie was deze man, die bekendstond
als eerste röntgenoloog en publicist?

hij in zeven Amsterdamse dagbladen een advertentie dat hij zich heeft gevestigd als arts op het adres Singel 192. Hij vermeldt geen spreekuurtijden, maar de advertenties suggereren dat hij geen praktijk overneemt en openstaat voor consulten als algemeen arts. Misschien loopt het geen storm in zijn praktijk. Het

Elektrotherapie

De appel valt hier niet ver van de boom. Prof. dr. J.K.A. Wertheim Salomonson voert in het Binnengasthuis al jaren elektrotherapie uit. In 1901 geeft deze hoogleraar in de neurologie en röntgenologie een uitvoerige beschrijving van zijn afdeling.³ Hij beschikt over toestel-

en de Nederlandse Vereniging voor Electrotechnologie en Röntgenologie en zijn naam staat vaak in de krant.

Een ‘promotie’

Eind 1903 meldt het *Algemeen Handelsblad* dat Bles in Gent is gepromoveerd tot doctor in de genees-, heel- en verloskunde. Een proefschrift of promotietheema wordt niet genoemd. Promoveren in Nederland was voor een niet-gymnasiast, zoals Bles, niet mogelijk. Mogelijk ging het in Gent om een soort artsexamen, dat het recht verleende de dokterstitel te dragen. In advertenties in de krant noemt hij zich nu dr. Ch. Bles, arts voor zenuwziekten en elektrische behandeling. Intussen is hij ook actief als schrijver. In de *Geneeskundige Courant*, een weekblad voor medici, publiceert hij een artikel over ischias en hij vertaalt een Duitse brochure over hoofdpijn, die verschijnt bij Van Rossen, een Amsterdamse uitgever bij wie ook het NTvG is ondergebracht. Hij publiceert in dat laatste blad een casus van polyarthritis, maar zonder radiodiagnostiek. Na een kortdurend redactielidmaatschap bij de Geneeskundige Courant, aanvaardt hij bij Van Rossen de hoofdredactie van een populair-geneeskundig weekblad dat de naam krijgt van de negentiende-eeuwse Nederlandse fysioloog Moleschott.⁴

Aanzienlijk netwerk

Het blad verschijnt vanaf begin juli 1907. In de eerste jaargang telt het steeds zestien bladzijden met twee of drie bijdragen van de redacteurs, ‘berichten en mededeelingen’ en een vragenrubriek. Er

Biografie Charles Bles

- 1876 geboren op 28 juli in Amsterdam
- 1901 artsexamen in Amsterdam
- 1901 vestiging als arts, later als ‘arts voor zenuwziekten en electroloog’ in Amsterdam
- 1907 hoofdredacteur van het populair-geneeskundig weekblad ‘Moleschott’
- 1909 publicatie van de Röntgenatlas
- 1912 directeur van de vakschool voor heilgymnastiek ‘Jan van Essen’ in Amsterdam
- 1930 overleden op 12 februari in Bussum

zijn bijna geen afbeeldingen. Volgens de inleiding heeft Bles zich voor de eerste nummers verzekerd van de medewerking van twaalf vakgenoten, onder wie verschillende medisch specialisten, een apotheker en twee tandartsen. Een naam die vertrouwd is gebleven, is die van dr. H. Pinkhof, medicus, later redacteur van het NTvG en de eerste auteur van het *Geneeskundig Woordenboek*, dat honderd jaar later nog bestaat. Niet de eersten de besten en een aanwijzing dat het netwerk van Bles dan al aanzienlijk is. Bles schrijft in het eerste jaar achttien artikelen over uiteenlopende onderwerpen, maar niet over röntgenologie.

250 foto's

Hoe intensief hij met dat vak bezig is, blijkt pas twee jaar later. In 1909 publiceert hij de eerste van een losbladige serie röntgenfoto's uit zijn praktijk. Het gaat om skeletfoto's die per lichaamsdeel en pathologie zijn gesorteerd. In totaal gaat het om ongeveer 250 foto's

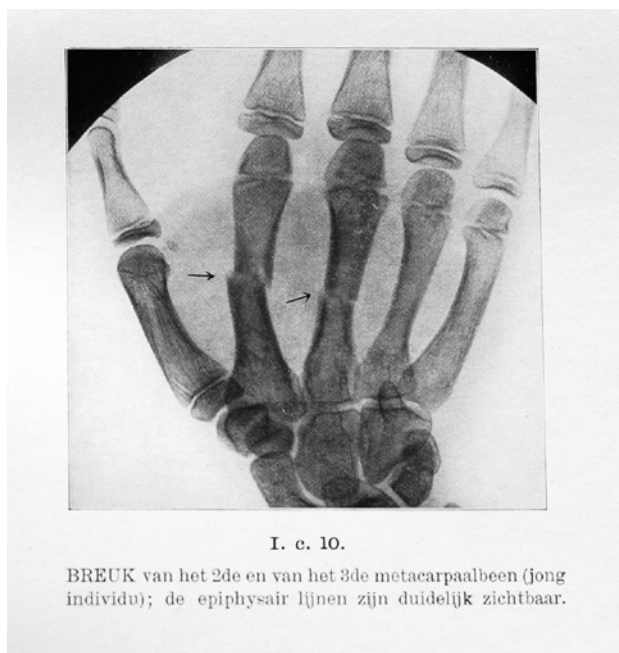
in 6 afleveringen. Ze beslaan 110 van de bovenste extremiteit, 76 van de onderste, minder opnamen van het rompskelet of de schedel en vijf tandfoto's. Er zijn afbeeldingen van de normale anatomie met lijntekeningen van anatomische bijzonderheden, congenitale afwijkingen, veel fracturen, enkele foto's van tuberculeuze of etterige ontsteking van het skelet en zelfs drie bottumoren. Opvallend ontbreken foto's van hart en longen. Hij kon namelijk geen momentopnamen maken.

Skeletpathologie

Anders dan de moderne arts gewend is, zijn de foto's positief, dus zwart met een witte achtergrond, afgedrukt. Dat blijft tot na de Tweede Wereldoorlog gebruikelijk. In 1911 wordt het werk van Bles gebundeld in een atlas, die zowel bij Van Rossen in Amsterdam als bij Doin & Fils in Parijs wordt uitgegeven.⁵ Uit de atlas spreekt een grote ervaring met de skeletpathologie en een begin van een ►

Figuur 2. Advertentie Röntgen-atlas, uit Het Nieuwsblad voor den boekhandel, juli 1909.

Figuur 3. Afbeelding uit de Röntgen-atlas.

Figuur 4. *De Telegraaf*, november 1926.

systematische beschrijving daarvan, die pas met de radiologie mogelijk is geworden. Die ervaring heeft Bles in ruim vijf jaar op kunnen doen. Het boek wordt zowel aanbevolen in het NTVG als in de *Vox Medicorum*, een tweewekelijks tijdschrift voor de praktiserende geneesheer. Het moet een ruime verspreiding hebben gekend. Honderd jaar later stond het nog in een boekenkast van het OLVG in Amsterdam en het is door te bladeren op www.delpher.nl.⁶

Toenemende concurrentie

In 1910 krijgt Bles te maken met toenemende concurrentie. In Amsterdam staan op dat moment negen röntgentoestellen opgesteld, waaronder twee van Bles, en deze zijn verdeeld over ziekenhuizen en particuliere praktijken.⁷ Zo heeft dr. P. Berns, zenuwarts en röntgenoloog, een praktijk op de Keizersgracht 699. Hij is opgeleid bij Wertheim Salomonson en is in 1913 overleden, maar noemt zich in die tijd dus ook al röntgenoloog. Op nr. 631 heeft vrouwenarts dr. L.F. Driessen al in 1909 een Röntgen-inrichting, waar hij radiotherapie doet van de uterus. In 1915 opent op nummer 706 het Antoni van Leeuwenhoekhuis. Deze drie praktijken zijn niet ver verwijderd van die van Bles, die in 1908 naar de Keizersgracht verhuisd is. In het NTVG en ook in boekvorm verschijnen handleidingen voor het inrichten van een röntgenkamer.^{8,9} Verder geeft Wertheim Salomonson colleges röntgentechniek en in Groningen organiseert hoogleraar K.F. Wenckebach een röntgencursus, die door veertig belangstellende artsen wordt bezocht.

Weinig belangstelling

Ook Bles adverteert in enkele dagbladen voor een cursus. De tekst van de tien(!) lezingen publiceert hij in twee boekjes, de 'Handleiding bij de Röntgendiagnostiek' en de brochure 'Het nut der Röntgenstralen voor de vroegtijdige herkenning der Longtuberculose'. Het eerste boekje bevat ook afdrukken van 87 röntgenfoto's van het skelet, die deels ook te vinden zijn in de Röntgenatlas. Een voorgenomen vervolgcursus over de röntgendiagnostiek van de inwendige organen heeft nooit plaatsgevonden. Men kan zich afvragen voor wie de cursus in een ver-

ondertekent hij een artikel over röntgenonderzoek van de maag met dr. Ch. Bles, röntgenoloog. Hij is de eerste medicus die zich in het tijdschrift zo noemt. Maar had de radiologie wel zijn volle aandacht? Hij blijkt onder zijn collega's in de radiologie dan al geen goede naam te hebben. Veelzeggend is een voorval in de vergadering van de NVER in mei 1916.¹⁰ Nadat Bles enkele voordachten heeft gegeven, krijgt hij van Wertheim Salomonson en anderen felle kritiek op zijn 'achterhaalde' techniek en de slechte kwaliteit van de foto's die hij laat zien. Bles maakt zijn opnamen nog zonder versterkings scherm, dus met

'Bles krijgt van Wertheim Salomonson en anderen felle kritiek op zijn 'achterhaalde' techniek en de slechte kwaliteit van de foto's die hij laat zien'

enigingsgebouw in Amsterdam eigenlijk was bedoeld. Na 1910 lezen wij er niets meer over. Daarmee lijkt het initiatief om röntgenonderwijs te geven, mislukt. Bles heeft met het schrijven van de atlas en de twee boekjes toch veel hierin geïnvesteerd. Hij zal geen boeken over de röntgenologie meer schrijven. Blijkbaar heeft hij de belangstelling voor onderwijs in de radiologie overschat.

Felle kritiek

Intussen spreekt Bles wel regelmatig op de halfjaarlijkse bijeenkomsten van de NVER, vooral over technische hulpmiddelen en loodglas, en is hij lid van het technisch bureau van de vereniging. Hij publiceert regelmatig in het NTVG. In 1915

belichtingstijden van tientallen seconden tot minuten.

Een onaangename woordenwisseling volgt. Afgesproken was bij de oprichting: geen 'adoration mutuelle', maar eerlijk de waarheid zeggen. Er zijn altijd discussies, maar dit is een zeer ongewoon conflict in de halfjaarlijkse vergadering. Bovendien verschijnt, zoals gebruikelijk, een bijna woordelijk verslag van de vergadering, en ook van dit incident, enkele maanden later in het NTVG, waar het door alle artsen kan worden gelezen.¹¹ Bles moet dit hoog hebben opgevat. Hij zal zich niet meer op de vergaderingen vertonen.

Faillissement

Waarschijnlijk was het niet eenvoudig

Figuur 5. Advertenties uit *De Telegraaf*, *Algemeen Handelsblad* en de kop van een publicatie uit het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* resp. 1905, 1912 en 1915.

buiten een ziekenhuis een radiologische praktijk te voeren. In 1908 houdt Bles ook spreekuur in de Specialisten Polikliniek voor Minvermogenen aan de N.Z. Voorburgwal en in 1910 ook in de kinderkliniek aan de Weteringschans. Maar de röntgentechniek is duur. In 1914 vraagt hij donateurs voor het plaatsen van een röntgentoestel op deze laatste locatie. Hij adverteert regelmatig, vooral in de vorm van 'De dokter is weer geheel in staat zijn praktijk uit te oefenen'. In 1919 verhuist hij zijn privépraktijk naar het Frederiksplein tegenover het Paleis voor Volksvlijt. Hij deelt deze locatie met een gynaecoloog. In 1923 wordt over Bles zelfs een faillissement uitgesproken. Een opheffing van het faillissement heb ik in de kranten niet aangetroffen, maar Bles, die in 1919 zelf naar Bussum is verhuisd, blijft op het Frederiksplein actief en is nu ook te consulteren als huisarts. Hij biedt een paar jaar later ook een 'theoretische en praktische cursus in massage' aan. Zijn praktijk zal tot in 1929 blijven bestaan.

Heilgymnastiek

Eerder is al vermeld dat Bles veel mensen kent en diverse activiteiten ontplooit. In 1910 heeft hij zitting in de examencommissie van het Genootschap voor Heilgymnastiek en Massage. De heilgymnastiek krijgt wel kritiek in verschillende medische tijdschriften. De kwa-

zelfde jaar is hij voorzitter bij het eerste *Ned. Congres voor Heilgymnastiek*, samen met de medici Bollaan en Eykman, en is hij lid van de Nederlandse Vereniging voor Electrologie en Röntgenologie en zeer actief in de radiologie. Jan van Breemen, sinds enkele jaren directeur van het Instituut voor Fysische Therapie aan de Keizersgracht, heeft geen hoge pet op van de opleiding. Maar in 1914 zitten Bles en Van Breemen samen in de commissie 'welke nader met scherp omschreven voorstellen te dezer zake opnieuw bij de Vereeniging van Orthopedisten zal aankomen'. Voor de opleiding schrijft Bles verschillende leerboeken Anatomie, Fysiologie en Pathologie. Hij blijft directeur samen met Jan van Essen tot 1922, als beiden terugtreden. De opleiding heeft een goede naam en blijft tot in de jaren zestig bestaan, totdat zij opgaat in de Hogeschool van Amsterdam.

Populaire literatuur

Het weekblad 'Moleschott' houdt in 1920 na de dertiende jaargang op te verschijnen. In de jaren twintig tekent Bles als eindredacteur nog voor verschillende dikke boeken, vaak vertalingen uit het Duits, zoals de *Populair Medische Encyclopaedie*. Dat laatste boek zal nog tot in de jaren vijftig worden herdrukt. Hij schrijft ook stukjes in verschillende kranten en spreekt een keer op de radio. Ook

was nog geen specialistenregister, af-ficheerde hij zich als arts voor zenuw-ziekten, electroloog en als eerste in het NTvG, als röntgenoloog. Hij deed dat op een moment waarop zijn collegae in de radiologie al geen hoge dunk meer van hem hadden. Hij was ook succesvol leraar en directeur van een van de eerste opleidingen in de heilgymnastiek. Maar bovenal was hij publicist en redacteur van populair-medische tijdschriften en boeken. Hij schreef een van de eerste grote röntgenatlassen. Zo heeft hij een belangrijke bijdrage geleverd aan de zichtbaarheid van het vak radiologie in het begin van de twintigste eeuw.

Jan van Unnik

Literatuur

1. De Telegraaf, 15 februari 1930.
2. Vox Medicorum, 3, 1901, Vol. 1, p. 24.
3. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, nov 1901, p. 963.
4. 'Moleschott', weekblad voor gezondheidsleer, populaire geneeskunde en ter bestrijding van de kwakzalverij, Amsterdam, Van Rossen 1907-1920.
5. Bles Ch. Röntgenatlas Amsterdam, Van Rossen, 1909-1911.
6. Röntgenatlas: <https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identificatie=MMSFUBA02:000013372:00024&query=r%C3%B6ntgenatlas&coll=boeken&rowid=1>, bezocht op: 24 december 2023.
7. Houwaart ES. Medische Techniek in JW Schot e.a. Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, Zutphen, 2001.
8. Wertheim Salomonson JKA. Moderne röntgeninrichtingen en de behoeften van de praktijk, Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde. 1911, 1 p.297-304.
9. Hoorweg LJ. Handleiding voor het röntgenonderzoek, Utrecht, 1911.
10. Simon KJ. De wetenschappelijke ontwikkelingen in de radiologie en radiotherapie binnen de geneeskunde in Nederland 1896-1922 Rotterdam, Erasmus pub. 2015.
11. Het verslag van de NVER-vergadering in Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde. 1916, p. 1250.

'Hij zocht vanaf het begin actief de publiciteit in lokale en landelijke pers door advertenties en geschreven bijdragen'

liteit van de verrichtingen is wisselend en een medisch-wetenschappelijke basis zou ontbreken. Bles heeft zich in de gemeentelijke commissie van toezicht op het lager onderwijs en in zijn weekblad 'Moleschott' uitgesproken voor het gymnastiekonderwijs en verschillende vormen van heilgymnastiek, mits door een medicus voorgeschreven.

Eigen instituut

Hij geeft ook les in het instituut voor heilgymnastiek van Jan van Essen, de eerste grote opleiding in Amsterdam. In 1912 wordt de opleiding goedgekeurd bij Koninklijk Besluit. De advertentie voor dat cursusjaar ondertekent hij voor het eerst met *Dr. Ch. Bles, Directeur*. In het-

is hij actief in het bestuur van de Amsterdamse specialistenvereniging. Eind jaren twintig spreekt uit een aantal praktijkadvertenties zijn slechte gezondheid. Hij overlijdt in 1930. Enkele maanden na zijn dood worden medische boeken en instrumenten uit zijn nalatenschap publiek verkocht.

Drie carrières

Charles Bles heeft drie carrières gevolgd, die elkaar overlappen. Hij deed vanaf 1902 of 1903 röntgenonderzoek en was dus niet de eerste. Wel zocht hij vanaf het begin actief de publiciteit in lokale en landelijke pers door advertenties en geschreven bijdragen. In een tijd waarin medisch specialisten nieuw waren, er

Meer lezen over Charles Bles en zijn tijdgenoten kan in het boek *Door het menselijke vlees heen: 100 jaar radio-diagnostiek in Nederland, 1895-1995*, onder redactie van A. de Knecht-van Eekelen.